

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 12, Number 23, Autumn and Winter 2020-2021
**A Comparative Analysis of Resistance Manifestations of
Afghanistan in the Poetry of Sayyed Abūtaleb Mozaffari and
Jaber Qumayha**

Ayad Neissi^١
Naser Zare^٢
Rasoul Balavi^٣
Mohammadjavad Poorabed^٤
Sayyed Heydar Fare Shirazi^٥

Abstract

Contemporary undesirable events in Islamic countries have given rise to resistance literature. Resistance literature is one kind of committed literature. Such literature, due to social, political, and historical issues of each nation, has different reflections compared with other periods. We can name Abūtaleb Mozaffari, the Afghan poet residing in Iran, and Jaber Qumayha, the Egyptian poet, as two of the many poets who write in this genre. Sayyed Abūtaleb Mozaffari dedicated the greater part of his book to the resistance and sacrificing of Afghans. He, in his poetry book *How an eagle dies?*, worked on the distasteful and adverse life events of the Afghan nation. Jaber Qumayha, the Egyptian poet, did so as well because of being in the border areas near Afghanistan and witnessing all kinds of transgressions against the frontage of this Muslim nation. He reflected his literary commitment in his poetry book *To the Jihad of Afghans ... I Sing*, and wrote about Afghans' bravery. In

---

^١. Ph.D. Candidate, Department of Arabic language and literature, Persian Gulf University, Bushehr - Iran.

^٢. Assistant Professor, Department of Arabic language and literature, Persian Gulf University, Bushehr - Iran. Email: nzare@pgu.ac.ir (Corresponding Author)

^٣. Associate Professor, Department of Arabic language and literature, Persian Gulf University, Bushehr - Iran.

^٤. Assistant Professor, Department of Arabic language and literature, Persian Gulf University, Bushehr - Iran.

^٥. Associate Professor, Department of Arabic language and literature, Persian Gulf University, Bushehr - Iran.

Date of Submission: ٢٠/٠٦/٢٠٢٠

Date of Acceptance: ٢٠/٠١/٢٠٢١

the present study, the authors have made a comparative comparison of these two poets' resistance ideas in order to illuminate the difference in their common themes of resistance. Jaber Qumayha, as an Egyptian poet, looked at Afghanistan's resistance literature from the viewpoint of a committed poet; However, Sayyed Abūtaleb Mozaffari was present in the jihad as one of the Mujahedin. This difference in viewpoint has added to the literary beauty of their poetry. In this comparative study, we surveyed the common themes of the two poets' books, based on the American school. We concluded that the manifestations of resistance such as the reflection of suffering and hardship during war, the spirit of fighting, the memorial of martyrs, being left behind the caravan of martyrs, inviting to alliance and avoidance of dissension, and cultivating the spirit of hope and self-belief have a very high frequency in these two books.

Key words: Afghanistan's Resistance Literature, American School of Comparative Literature, Common Themes, Sayyed Abūtaleb Mozaffari, Jaber Qumayha

1. Introduction

The bloody events in Afghanistan have lead committed poets to reflect on them, to the extent that the concerns of such poets have manifested colonial oppressions and the encouragement of the people and various segments of society to resist them. Sayyed Abūtaleb Mozaffari, the Afghan poet residing in Iran, and Jaber Qumayha, the Egyptian poet, have pointed to the political and social crises in Afghanistan in modern times, and defended the oppressed and homeless nation of Afghanistan.

2. Methodology

The authors have surveyed the common themes of the two poets' books and comparisons of resistance poetry in the poetry of the contemporary poets Sayyed Abūtaleb Mozaffari and Jaber Qumayha in Iran and Egypt. This comparative study was conducted using the content analysis method based on the American school of comparative studies.

3. Discussion

Sayyed Abūtaleb Mozaffari and Jaber Qumayha are two famous poets of Persian and Arabic literature. This study aims to compare the components of resistance literature in the poetry of Sayyed Abūtaleb

Mozaffari and Jaber Qumayha based on the frameworks of comparative literature and to reveal the common themes of resistance in the works of two poets. Considering the similarities between these two poets in terms of the central components of resistance literature and some literary features, it can be claimed that Sayyed Abūtaleb Mozaffari and Jaber Qumayha are also among the poets whose poems have semantic commonalities.

In short, the main themes of Sayyed Abūtaleb Mozaffari's and Jaber Qumayha's poetry in the field of resistance literature include condemning the presence of foreign armies in Afghanistan; warning enemies of enmity with Afghanistan and threatening it; praising the position of the Mujahideen and martyrs; and inviting to unity, patriotism, and avoidance of dissension.

4. Conclusion

A comparative study of the poems of Seyed Aboutaleb Mozaffari and Jaber Qumayha showed that:

- Many factors have played a role in shaping the resistance thoughts of the two poets, the most important of which are personality traits; personal experiences; cultural, social, ideological and historical issues.
- The manifestations of resistance such as displaying suffering and hardship during war, the spirit of fighting, the memorial of martyrs, being left behind the caravan of martyrs, inviting to alliance, cultivating the spirit of hope and self-belief have a very high frequency in these two works.
- Sayyed Abūtaleb Mozaffari has sought help from natural elements such as winter, social conditions such as poverty and deprivation, and religious segregation in condemning people's dissension and inviting them to unity, while Jaber Qumayha has used mystical interpretations, Qur'anic images, and religious teachings. He has warned against secession, division and dispersal, and called for unity among Muslims. Sayyed Abūtaleb Mozaffari, due to the prevailing atmosphere in the text, has linked the verses to myth and has used the mythological elements of *Shahnameh* to connect the past and the present in a new and modern form. Jaber Qumayha has not neglected the use of myths, especially religious ones, and in the meantime, the presence of the Holy Prophet (PBUH) in his poetry is more colourful compared with other myths.

References [In Persian]:

- Alboyeh Langarudi, A., & Amiri Nezhad, M. (2015). Recalling religious figures in contemporary resistance poetry: Christ figure. *The Quarterly Journal of Lesān-E Mobeen*, 6 (20), 25-44.
- Anzabinejad, R. (1977). A late voyage through two long poems. *Negin Journal*, 13 (149), 41-43
- Chehrehgani, R. (2017). Resistance literature in Iran: Recognition of components, opportunities and challenges. *Journal of Contemporary Persian Literature*, 7 (2), 1-33.
- Kakaie, A. (2001). *A comparative study of subjects of resistance in the Iranian and world poetry* (1st ed.). Tehran: Palizan Publications.
- Moharrami, R., & Behzadi, M. (2015). An analysis and comparison of resistance poetry in Iran and Afghanistan. *Journal of Resistance Literature*, 7 (12), 261-281.
- Mozaffari, A. (2011). *How an eagle dies?* (1st ed.). Kabul: Taak Publications.
- Mozaffari, A. (2017). Mythoclasting was a need of my tribe. *The Cultural, literary and Artistic Quarterly Journal of Contemporary Literature*, 2 (89), 56-71.
- Mūsavi Garmaroudi, A. (2007). *Rocks heaven, the selected verses* (1st ed.). Tehran: Teka Publications.
- Pournamdarian, T. (۱۹۹۷). *An analytical investigation of the evolution of resistance poetry of the Persian literature from the Constitutional Revolution until Shahrivar, 1320*. (Unpublished doctoral dissertation or master's thesis). Tarbiat Modares University, Tehran.
- Sahraei, E., et al. (2015). Calling Shahrzad character in contemporary Iraqi poet. *Journal of Critical Studies of Literature, Golestan University*, 2, (7), 1-14.
- Sayyadani, A., & Bazayr, R. (2017). Read out of resistance secrets in "Jedarie 2000" by Mahmūd Darwish: Investigating inter-textual relations. *Journal of Sacred Defense Literature Bi-quarterly. Shahed University*, 1 (1), 55-66.
- Shamisa, S. (1992). *Eloquence* (2nd ed.). Tehran: Ferdowsi Publishing House.
- Sherkat Moghaddam, S. (2009). Schools of comparative literature. *The Quarterly Journal of Comparative Literature Studies, Islamic Azad University-Jiroft Branch*, 3 (12), 51-71.

References [In Arabic]:

- Al-Jabūri, K. (2003). *Pre-Islamic writers dictionary up to 2002* (1st ed., Vol. 2). Beirut: al-Kotob al-Ilmiyah Publications.
- Al-Razqha, Y. (2003). Exiling and its manifestations in the Palestinian poetry. *IUG Journal of Humanities Research, Islamic University of Gaza*, 11 (1), 1-66.
- Guyard, M. F. (١٩٥٦). *Comparative literature* (١st ed., M. Ghallab, Trans.). (A. Mahmoud, Rev.). Cairo: Arabic Bayán Committee Publications.
- Jomeh, H. (2007). *The resistance, a study in history, reality, horizons* (1st ed.). Damascus: Ettihad al-Kuttab al-'Arab Publications.
- Qumayha, J. (1991). *To the jihad of Afghans ... I sing* (1st ed.). Cairo: Wahbah Publishing House.
- Qumayha, J. (1997). *A contemporary modern collection by Ibi Ayoub Al-Insari* (1st ed.). Riyadh: Al-Obeikan Publications.
- Rizq, H. (n.d.). *Conquering of Egypt, consolidation documents of Muslim Brothers* (1st ed.). Cairo: Nahdet Misr Publications.
- The Qur'an, (٢٠٠٩). (M. Safavi, Trans.). Qom :Abnoos Publications.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

واکاوی تطبیقی جلوه‌های پایداری افغانستان در شعر سید ابوطالب مظفری

و جابر قمیحه

(علمی-پژوهشی)

ایاد نیسی^۱

ناصر زارع^۲

رسول بلاوی^۳

محمد جواد پورعابد^۴

سید حیدر فرع شیرازی^۵

چکیده

حوادث ناگوار دوران معاصر در کشورهای اسلامی باعث گسترش ادبیات پایداری شده است. ادبیات پایداری یکی از گونه‌های ادبیات متعهد است که با توجه به رویدادهای اجتماعی و سیاسی هر ملت و شرایط تاریخی آن بازتاب و انعکاس متفاوتی در قیاس با دوره‌های دیگر دارد. در میان شاعران معاصر که در این زمینه اشعار بسیاری سروده‌اند، می‌توان به سید ابوطالب مظفری که شاعر افغانستانی مقیم ایران است و جابر قمیحه شاعر مصری اشاره کرد. سید ابوطالب مظفری قسمت اعظم مجموعه شعری خود را در بیان پایداری و رشادت مردم افغانستان سروده است. وی در دفتر شعری خود «عقاب چگونه می‌میرد؟» به روزگار دشوار و جانکاه ملت افغانستان پرداخته است. جابر قمیحه شاعر مصری نیز به دلیل حضور در مناطق مرزی نزدیک به افغانستان و مشاهده انواع دست‌اندازی و تجاوز نسبت به حریم این کشور مسلمان و مردمان آن، تعهد ادبی خویش را در مجموعه‌ای به نام

^۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس. ayadneissi@gmail.com

^۲. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس. (نویسنده مسئول: nzare@pgu.ac.ir)

^۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس. mailto:r.ballawy@gmail.com

^۴. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس.

^۵. javad406@gmail.com

^۵. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس. shiraz.he@yahoo.com

«لجهاد الأفغان ... أَعْنَى» اختصاص داده و از رشادت‌ها و دل‌آوری‌های مردم این سامان زبان به میان آورده است. این پژوهش به مقایسه تطبیقی اندیشه‌های مقاومتی این دو شاعر می‌پردازد تا از این رهگذر وجه تمایز مضامین مشترک پایداری آنها را نسبت به یکدیگر روشن کند. جابر قمیحه به‌عنوان یک شاعر مصری و از زاویه نگاه یک شاعر متعهد به ادبیات پایداری افغانستان نگریسته، حال آنکه مظفری خود یکی از مجاهدان حاضر در عرصه جهاد می‌باشد و این تفاوت در نگرش، زیبایی ادبی دو چندی به شعرشان بخشیده است. یافته‌های این جستار که به‌روش تطبیقی و براساس مکتب آمریکایی به واریسی مضامین مشترک در دفترهای شعری دو شاعر مذکور می‌پردازد، حاکی از آن است که جلوه‌های مقاومت از قبیل ترسیم رنج و محنت دوران جنگ، روحیه مبارزه‌طلبی و جنگاوری، پاسداشت مقام شهیدان، جاماندن از کاروان شهیدان، دعوت به اتحاد و پرهیز از تفرقه، ترویج روحیه امید و خودباوری، در مجموعه اشعار آنها از بسامد بسیار بالایی برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: ادبیات مقاومت افغانستان، مکتب تطبیقی آمریکا، سید ابوطالب مظفری، جابر قمیحه.

۱- مقدمه

رویدادهای خونبار کشور افغانستان، شاعران متعهد را به بازتاب آنها و ادار ساخت تا آنجا که دغدغه فکری این‌گونه شاعران تجلی ظلم استعمارگران و مستکبران و تشویق مردم و اقشار مختلف جامعه به لزوم مقاومت در برابر آنان گشت. سید ابوطالب مظفری و جابر قمیحه به بحران‌های سیاسی و اجتماعی مردم افغان در عصر معاصر اشاره کرده‌اند و از ملت مظلوم و بی‌پناه افغانستان دفاع کرده‌اند و آنان را به مقاومت و ایستادگی در برابر ظلم حاکمان مستبد و خودکامه و نیز تجاوز قدرت‌های امپریالیستی (Imperialism) دعوت نموده‌اند.

۱-۱- بیان مسئله

وجه تمایز اصلی شعر شاعران افغانستانی ساکن در ایران، به‌ویژه سید ابوطالب مظفری، نسبت به شاعران داخل افغانستان و شاعران مهاجر در پاکستان، صراحت زبان، نوگرایی در خلق معانی و تازگی در تصاویر مقاومت است. حال آنکه درون‌مایه بیشتر اشعار آنان را همان مضامین کلیشه‌ای و مشکلات ناشی از مهاجرت و حزن حاصل از غربت تشکیل می‌دهد. تردیدی نیست که دست کم در حوزه کشورهای همسایه، همسانی و مشابهت فرهنگی و گاه زبانی با ما ایرانیان دارند، «انتقال این آثار در باروری و عمق بخشیدن به حرکت‌ها می‌تواند

مؤثر باشد، از جمله این موارد شعر جوان افغانستان و به‌ویژه شاعران مهاجر است که به شدت متأثر از شعر شاعران موفق و مطرح امروز انقلاب اسلامی ماست.» (کاکایی، ۱۳۸۰: ۴۱) اقامت مظفری در ایران و آشنایی با دستاوردهای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس و تأثیرپذیری وی از این دو جریان عظیم باعث شده است که مقاومت در شعرش از سرچشمه نهاد و خلوص و ایمان تراوش نماید و به عبارت بهتر مقاومت از درون وی بجوشد. دستاورد این جوشش درونی در ابوطالب مظفری، دفتر شعری «عقاب چگونه می‌میرد؟» است. حضور پنج ساله جابر قمیحه در پاکستان به عنوان استاد مدعو و مشاهده اوضاع سیاسی حاکم بر منطقه به‌ویژه افغانستان باعث شد که با ماهیت جهاد مردم این کشور به‌طور مستقیم آشنا گشته و احساسات، عواطف و تعهد و التزام ادبی خویش را در مجموعه «لجهد الأفغان ... أغنی» بازتاب دهد. نگارندگان این جستار در صدد هستند که با رویکرد به مکتب ادبیات تطبیقی آمریکایی، جلوه‌های ادبیات مقاومت را در اشعار دو شاعر افغانستان و مصر، سید ابوطالب مظفری و جابر قمیحه، مورد واکاوی قرار داده و به سؤالات زیر پاسخ دهند:

۱- جلوه‌های ادبیات پایداری دو دفتر شعری «عقاب چگونه می‌میرد؟» و «لجهد الأفغان ... أغنی» در چه مضامین مشترکی تجلی یافته‌اند؟

۲- عوامل ظهور وجوه مقاومت و بن‌مایه‌های آن در شعر مظفری و قمیحه چیست؟

۳- مظفری و قمیحه برای بیان اندیشه‌های پایداری از کدام سبک بهره جسته‌اند؟

۱-۲- پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی مربوط به جلوه‌های ادبیات مقاومت در اشعار هر دو شاعر انجام گرفته است. در زمینه پایان‌نامه‌ها و مقالاتی که درباره ادبیات پایداری افغانستان و شعر مقاومت سید ابوطالب مظفری به رشته تحریر درآمده‌اند می‌توان به آثار زیر اشاره نمود:

۱- پایان‌نامه «دیدگاه شاعران افغانستان به ادبیات پایداری؛ با تأکید بر سروده‌های محمد کاظم کاظمی، خلیل الله خلیلی، سید ابوطالب مظفری و محمد رضا شریف سعیدی» که از زهرا انامی منامن (۱۳۹۵) در دانشگاه محقق اردبیلی انجام شده است. این پایان‌نامه با معرفی

جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی کشور افغانستان آغاز گشته و ادبیات قدیم و جدید افغانستان به ویژه ادبیات پایداری آن، در داخل کشور و خارجش را مورد واکاوی قرار داده و بخش اندکی از مضامین ادبیات پایداری در شعر شاعران مذکور را نشان داده است.

۲- پایان نامه «بررسی تطبیقی ادب پایداری در شعر شاعران معاصر ایران، افغانستان و تاجیکستان سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۲» که از عبدالمجید ارجمندی (۱۳۹۰) در دانشگاه علامه طباطبایی انجام شده است. این پایان نامه به تحلیل و بررسی عوامل مؤثر در ظهور جلوه‌های پایداری در شعر شاعران کشورهای مذکور پرداخته است.

۳- مقاله «بررسی شعر معاصر افغانستان با تکیه بر ادبیات مقاومت و همسویی با ادبیات پایداری مشروطیت در ایران» از لیلی کمالوند (۱۳۹۵) در کنگره بین‌المللی علوم اسلامی و علوم انسانی انجام شده که به واکاوی شعر معاصر افغانستان و تحولات سیاسی و اجتماعی آن پرداخته و از این رهگذر انسجام فکری شاعران آزادی خواه و ظلم ستیز را روشن نموده و از سویی ویژگی بی نظیر شعر معاصر افغانستان بر پایه شعر مقاومت را تشریح کرده است.

۴- مقاله‌ای با عنوان «مقایسه اشعار محمود درویش، جبران خلیل جبران و ابوطالب مظفری با استفاده از نظریه کیت جانسون» از علیرضا حسینی و الهام بهروز (۱۳۹۶)، در نخستین همایش ادبیات مقاومت با محوریت شهدای دانشجو استان خراسان شمالی انجام شده و نتایج پژوهش این نکته را روشن می‌نماید که شاعران با کاربست هزار واژه مقاومتی و برخورداری از لحن حماسی، جامعه آماری برابر و یکسانی را در مجموعه‌های شعری خویش داشته‌اند. پایان نامه‌ها و مقالاتی که در مورد شعر قمیحه انجام گرفته است، به شرح ذیل هستند:

۱- پایان نامه «الاتجاه الإسلامی فی شعر الدكتور جابر قمیحه» که از عبدالمولی الحاج علی (۲۰۱۰) در دانشگاه الأزهر انجام شده است و بیانگر رویکردهای اسلامی جابر قمیحه و اندیشه‌های صلح طلبانه و اصلاح گرانه وی در حوزه ادبیات معاصر عربی است.

۲- پایان نامه «بررسی سبک شناسانه اشعار جابر قمیحه» از حامد کیانی زاده (۱۳۹۵) در دانشگاه زابل انجام شده است. این اثر به تحلیل سبک شناسانه شعر جابر قمیحه در سه مبحث زبانی، ادبی و فکری می‌پردازد.

۳- مقاله «رؤیه جابر قمیحه فی الأدب الاسلامی» از محمد عباس عراقی (۲۰۱۳) چاپ شده در مجله الوعی الإسلامی که بیانگر دیدگاه‌های جابر قمیحه درباره اسلام و زبان عربی و سبک روزنامه‌نگاری وی و نیز جایگاه ادبی او در عصر معاصر است.

از آنجا که سید ابوطالب مظفری و جابر قمیحه بخش اعظمی از مجموعه‌های شعری خویش را به بازتاب رویدادهای معاصر افغانستان اختصاص داده‌اند، بررسی عناصر مؤثر در ظهور اندیشه‌های مقاومتی این شاعران و یافتن نقاط تلاقی و پیوند آنها ضروری جلوه می‌نماید. اما جنبه نوآوری مقاله پیش‌رو نسبت به آثار به انجام رسیده در این موضوع خلاصه می‌شود که علاوه بر تحلیل مضامین مشترک پایداری در شعر دو شاعر، به چگونگی پیدایش اندیشه‌ها و مضامین مقاومتی در شعرشان و همچنین سبک شعری آنها اشاره شده است.

۱-۳- ضرورت و اهمیت پژوهش

این جستار درصدد است تا با تحلیل و بررسی اشعار مظفری و قمیحه که حاوی مضامین پایداری، ویژگی‌های شخصیتی و تجارب شخصی، مؤلفه‌های فرهنگی، اجتماعی و عقیدتی است، گامی جدی و مؤثر در جهت شناخت مشترکات دینی، فرهنگی، ادبی و اندیشه‌های مقاومتی هر یک از شاعران مذکور و رمزگشایی از شیوه عملکردشان در شعر و میزان تاثیرگذاری هر یک را در ترویج روحیه پایداری و استقامت بردارد. هدف محوری این پژوهش، پس از شناسایی، استخراج و طبقه‌بندی درون‌مایه‌های پایداری در شعر مظفری و قمیحه، واکاوی تطبیقی جلوه‌های پایداری در شعرشان و معرفی آنان به پژوهشگران است.

۱-۴- روش پژوهش

این جستار بر اساس چارچوب‌های مکتب تطبیقی آمریکا انجام گرفته و در آن بیشتر بر مطالعات کتابخانه‌ای تکیه شده است. به این صورت که پس از مطالعه مجموعه‌های شعری «عقاب چگونه می‌میرد؟» و «لجهد الأفعان ... أعتی»، مضامین پایداری مشترک این دو دفتر شعری استخراج و در آخرین مرحله به تحلیل، مقایسه و تطبیق آنها همت گماشته شد.

۲- بحث

۲-۱- مروری بر زندگی و آثار ادبی

الف- سید ابوطالب مظفری

مظفری در سال (۱۳۴۴) در روستای باغچار دیده به جهان گشود. پس از اتمام مرحله ابتدایی وارد حوزه علمیه شد و در سال (۱۳۵۹) ناگزیر به مهاجرت به پاکستان شد و پس از آن به ایران آمد و در سال (۱۳۶۱) وارد حوزه علمیه مشهد شد. اولین شعر او با عنوان «سوگنامه بلخ» در سال (۱۳۶۴) در انتشارات «حوزه هنری» به چاپ رسید، سپس انتشارات «نیستان» به انتشار گزیده‌هایی از این کتاب و آثار جدید او در مجموعه‌ای به نام «گزیده ادبیات معاصر» اهتمام ورزید. بخشی از کتاب «عقاب چگونه می‌میرد؟» حاوی کتاب‌های اول و دوم او و جدیدترین قصایدش است که به پیشنهاد دوستانش در خانه ادبیات به چاپ رسید. (ن.ک: مظفری، ۱۳۹۰: ۷-۸)، شاعر از سال (۱۳۷۶) به‌عنوان سردبیر فصلنامه «دُرّ دری» فعالیت داشته و بعد از این که نام مجله در سال (۱۳۸۰) به «خط سوم» تغییر پیدا کرد، شاعر در طی حدود ده سال همچنان در این فصلنامه عضویت فعالی را داشته بود. وی از سن نوجوانی (۱۳۵۷) به‌صورت پراکنده در جهاد افغانستان شرکت داشته، اما حضور جدی وی در جبهه حق علیه باطل به سال‌های (۱۳۷۰) لغایت (۱۳۷۳) برمی‌گردد.

ب- معرفی اجمالی جابر قمیحه

«جابر المتولی قمیحه، شاعر و ادیب مصری در شهر منزله در استان الدقهلیّه به سال (۱۳۱۲) چشم به جهان گشود.» (رزق، بی‌تا: ۳۴)، اولین تجربه شعری او به دوران راهنمایی و مجموعه‌ای به نام «أذکرینی عند قبری» باز می‌گردد. مهم‌ترین قصیده این دفتر شعری مرثیه‌ای به نام «أمام قبر أخی» است که در وفات تنها برادرش به سال (۱۳۲۱) سروده است. او اولین مجموعه شعری رسمی خود را تحت عنوان «لجهاد الأفغان ... أغانی» در پاکستان به سال (۱۳۶۲) سرود. (ن.ک: قمیحه، ۱۹۹۷: ۵-۷)، جابر قمیحه مدرک کارشناسی حقوق و دکتری ادبیات معاصر عربی را به ترتیب در سال‌های (۱۳۴۳) و (۱۳۵۷) از دانشگاه قاهره دریافت کرد. او به‌عنوان استادیار ادبیات معاصر عربی دانشکده زبان دانشگاه عین شمس در مصر و نیز استاد مهمان دانشگاه ییل (Yale) در آمریکا فعالیت نمود. قمیحه در سال (۱۳۹۰) و در

سن ۷۸ سالگی دار فانی را وداع گفت. (ن.ک: قمیحه، ۱۹۹۱: ۹۷)، از جمله مهم‌ترین تألیفات دیگر او در زمینه ادبیات پایداری می‌توان به این مجموعه‌های شعری اشاره نمود: «الزحف المدنس، ملحمه الکلمه والدم و الله والحق و فلسطین.» (الجوری، ۲۰۰۳، ج ۲: ۴)

۲-۲- جلوه‌های مقاومت در اشعار سید ابوطالب مظفری و جابر قمیحه

سید ابوطالب مظفری و جابر قمیحه دو تن از شاعران مشهور ادب فارسی و عربی هستند. این جستار نیز بر آن است تا براساس چارچوب‌های ادبیات تطبیقی به مقایسه مؤلفه‌های ادبیات پایداری در شعر مظفری و قمیحه پردازد و وجوه اشتراک این دو شاعر را در مضامین مقاومت بیان کند. رویکرد اشعار این دو شاعر در بردارنده برخی مشترکات دینی، ادبی و اندیشه‌های مقاومتی و ارزش‌های اخلاقی است. هرچند که مظفری و قمیحه در اشعارشان اسمی از دیگری نیاورده‌اند؛ ولی با توجه به شباهت آنها در زمینه مولفه‌های محوری ادبیات پایداری و برخی ویژگی‌های ادبی می‌توان گفت مظفری و قمیحه نیز در جرگه شاعرانی قرار می‌گیرند که شعرشان از لحاظ معنایی اشتراکاتی با یکدیگر دارند. نگاه جدی شاعر مصری جابر قمیحه به مسئله جهاد مردم افغانستان و اختصاص مجموعه شعری خود به این نام که در نوع خود در میان ادیبان عرب کمتر مشاهده می‌شود و مقایسه تطبیقی مضامین پایداری آن به منظور رسیدن به نقاط مشترک با یک ادیب فارسی‌زبان، یکی از دغدغه‌های نگارندگان پژوهش پیش‌رو است. مطالعه دقیق و موشکافانه آثار هر دو شاعر و همچنین طبق فرمایشات شاعر سید ابوطالب مظفری در مصاحبه چهره به چهره، هیچ تأثیر و تأثیری از سوی آنها را نشان نمی‌دهد. بدین خاطر این امر نگارندگان را بر آن داشت تا با اطمینان خاطر شیوه تطبیقی مکتب آمریکایی را برای مقاله برگزینند. با چنین مقدمه‌ای وارد بحث اصلی می‌شویم و به بررسی مفاهیم و اندیشه‌های مقاومت در شعر سید ابوطالب مظفری و جابر قمیحه می‌پردازیم و با واکاوی و تحلیل وجوه اشتراک، دیدگاه آنها را در مضامین پایداری ذیل بیان می‌کنیم:

۲-۲-۱- ترسیم رنج و محنت دوران جنگ

مظفری اشعارش پیوسته در خدمت به جامعه افغانستانی و رفع بحران‌های سیاسی و اجتماعی آن بوده، وی در این راستا به ترسیم شرایط ناگوار و سختی‌ها و مشکلات ناشی از جنگ می‌پردازد. شاعر در شعر «عهد شیرین» روزگار پردرد و رنج ملت افغانستانی را ترسیم کرده و به بازگویی سختی‌های پیش‌روی مجاهدان از زبان شهید «سید محمد سجادی» پرداخته است. مظفری تنها راه رهایی از خفقان را مبارزه با دشمن و جانبازی برای میهن می‌داند:

«آمد از آن دورهای قریه با جانِ شتابان / خلق را از رنجِ توفانی که می‌آمد خبر کرد / گفت: این صحرا کران تا بیکرانش فتنه‌خیز است / باید از نیش سموم بادِ ناپیدا حذر کرد / ... با کفی از آب و آتش عاقبت استاد و جان داد / بر سر آن عهدِ شیرینی که روزی با پدر کرد.» (مظفری، ۱۳۹۰: ۲۹-۳۰)

بندهای شعری فوق، تصاویر گویا و ملموسی از درد و رنج یک مجاهد افغانستانی که طعم تلخ مبارزه با استعمارگران و گروهک‌های تروریستی داخل کشور را چشیده است. این مجاهد، مردم سرزمین خویش را از وجود محنت‌ها و فتنه‌های دوران جنگ با خبر ساخته و با ایستادگی در برابر دشمنان دین خود را به اسلام و هموطنانش ادا نموده است. این رزمنده ایثارگر ممانعت از وقوع چنین مشکلات و فتنه‌ها را آسان‌تر از رویارویی با آنها قلمداد نموده است. مظفری به وفور از آرایه استعاره در شعرهای خویش بهره برده است؛ شاعر از سردادن این نغمه‌ها به (جانِ شتابان) و (رنجِ توفانی) و (صحرای فتنه‌خیز) و (نیش سموم بادِ ناپیدا) تعبیر می‌کند تا به جان‌نشستن و شدت تاثیرپذیری را تداعی کند. مظفری نیز در شعر یاد شده با بهره‌گیری از حس آمیزی در ترکیب (عهد شیرین) و تضاد در دو واژه (آب و آتش) و تناسب در مجموعه‌هایی مانند: (صحرا، سموم و باد)، اوج سختی‌های یک رزمنده را با لحنی معترض از وضعیت موجود در جامعه‌اش برای مخاطب ترسیم نموده است.

جابر قمیحه، شدت خفقان حاکم بر ملت افغانستانی را فریاد می‌زند. وی برای ارائه تصویری ملموس و روشن از درد مردم افغان، کودکان گرسنه و آواره در مرزهای کشور افغانستان را ترسیم می‌نماید و این‌گونه می‌سراید:

«للطفلِ الجائعِ / عندَ حدودِ بَشاورِ / یبکی بالدمعِ الموجلِ / من ألمِ الجوعِ / لکن لم یُهزِمْه
الجوعِ / بل یَحیا أملُ النصرِ / ... أُغنی.» (قمیحه، ۱۹۹۱: ۱۸)

«برای کودکِ گرسنه / در مرزهای پیشاور / که با اشک‌های درد آور می‌گرید / از درد
گرسنگی / اما گرسنگی او را از پا در نیاورد / بلکه امید پیروزی را زنده می‌کند / ... نغمه‌سرایی
می‌کنم.»

تحلیل و واکاوی تطبیقی شواهد شعری این دو شاعر در زمینه ترسیم رنج و محنت دوران جنگ حاکمی از آن است که مظفری علاوه بر ترسیم اندوه و گرفتاری‌های عامه مردم، به ترسیم مشکلات و رنج‌های مجاهدان نیز پرداخته است؛ حال آنکه قمیحه بیشتر به آوارگی و فقر و گرسنگی مردم افغانستان اشاره می‌کند و در عین حال مردم را امیدوار به رهایی و پیروزی می‌بیند. در بندهای شعری فوق سید ابوطالب مظفری با کاربست ادبی و هنرمندانه واژگانی مانند: (رنج، فتنه خیز و نیش) و از سویی دیگر قمیحه با کاربست ظرافتمندانه هوشمندانه اسم‌های فاعل و مفعول از قبیل: (الجائع، الموجل و الجوع)، گواه این مدعا هستند. افزون بر آن، قمیحه برای ترویج حس آینده بهتر و امید به پیروزی در میان مردم افغانستان از فعل مضارع (یحیا) و ترکیب زیبایی (أملُ النصر) سود جسته است.

۲-۲-۲- روحیه مبارزه طلبی و جنگاوری

روحیه حماسی سید ابوطالب مظفری یکی از ویژگی‌های بارز شعر پایداری او محسوب می‌شود. این شاعر جسور و بی‌باک در بسیاری از غزل‌های خود به رجزخوانی برای دشمن پرداخته است تا از این رهگذر علاوه بر تشویق هموطنان افغان خود به مقاومت، لرزه براندام متجاوزان و استعمارگران خارجی افکند. وی در غزل «شورِ شکار» اوج هنرمندی خویش را در ترسیم روحیه مبارزه طلبی و جنگاوری نشان داده است:

«دیشب ربود از آخورش رخس غروم را / باید بگردم کوه‌ها را با تفنگ امشب / ... دل
را به رنج عشق‌بازی آشنا کردم / بستم کمر گاه جنون را سخت تنگ امشب / از هفت خوان

خوف هم بگذشت پور زال / دیگر مخواب آسوده، ای پورِ پشنگ امشب.» (مظفری، ۱۳۹۰: ۵۱-۵۲)

زیربنا و سنگ تهادب ادبی مظفری از همان کودکی و به تشویق پدر خویش شکل گرفت. شاعر این موضوع را در یکی از مصاحبه‌های خود با مجله «ادبیات معاصر» بازگو کرده است. پدر بزرگ مظفری نیز شاعر بود، اما علاقه وی به شاهنامه به‌عنوان یک پشتوانه فرهنگی، ملی و حماسی از محیط تربیتی اولیه‌اش یعنی در کنار پدر ایشان نشئت گرفت. پدر مظفری ذوق و علاقه شدیدی به تاریخ و ادبیات فارسی داشت و شاهنامه را خیلی خوب می‌خواند و ارتباط وثیقی با آن داشت. این امر سبب شد که شاعر از نوجوانی به مطالعه مهم‌ترین و معتبرترین متون ادبی مثل: شاهنامه فردوسی، دیوان حافظ، بوستان و گلستان سعدی همت بگمارد. (ن.ک: مظفری، ۱۳۹۶: ۵۸)، در شعر فوق عناصر حماسی از قبیل: (رخش، هفت‌خوان و پور زال) گواه این مدعا هستند. «رخش در شاهنامه فردوسی به قدرت و کوه‌پیکری متصف گشته است، تا آنجا که در میان تمام اسبان، فقط اوست که قدرت تحمل وزن سنگین رستم را دارد.» (موسوی گرمارودی، ۱۳۸۶: ۲۰۸)، فراخوانی (رخش، رستم و هفت‌خوان) در این شعر گویای مبارزه‌طلبی و روحیه جنگاوری بی‌نظیر مظفری است. شاعر با استفاده از این شیوه علاوه بر آنکه روح مقاومت و مبارزه‌طلبی را در دل افغانستانی‌ها زنده نگه می‌دارد، غنای معنایی اثر خود را با استناد بر میراث افزایش می‌دهد.

جابر قمیحه در قصیده «لجهد الأفغان ... أَعْنَى» در مقام فخر به خویشان، روحیه مبارزه‌طلبی و جنگاوری خود را نشان داده است. وی از قدرت تأثیرگذاری واژگان شعریش به سلاحی بسیار کشنده یاد می‌کند، آنگونه که اثری از ستم و ستمکار باقی نخواهد گذاشت. او معتقد است که واژگانش صبر، ایثار و اراده را برای ملت مظلوم و بی‌پناه افغانستان به‌همراه دارد. بندهای زیر نمونه‌ای از این رجزخوانی شاعر به‌شمار می‌رود:

«کلماتی ستکون سیلاًحاً / کالسیف البتار القاصم / وتفیضُ سعیراً / لا یبقی أثرأ / للملحد
والظالم / وتکون ضیاءً وعبیراً / یبعثُ فی الشعب الأفغانی / صبراً ... / وفداءً ... / وعزائم / فله قلمی /
وله قنی / وسأبقى لیلی و نهاری / لجهد الأفغان أَعْنَى.» (قمیحه، ۱۹۹۱: ۲۳)

«واژگانم سلاحی خواهند گشت / همچون شمشیر برنده و مهلک / و همانند آتش جاری می‌شود / اثری برجای نمی‌گذارد / از کافر و ستمگر / و نور و عبیر خواهد شد / که در میان ملت افغان پراکنده می‌شود / استقامت داشته باشید / و ایثار کنید / و اراده‌ها / برای اوست قلمم / و برای اوست هنرم / و شب و روزم را / با آواز خوانی برای جهاد مردم افغانستان به سر می‌برم».

قمیحه در سروده پیشین با کاربرست الفاظی همچون: (بتار)، (قاصم)، (سعیر) و (عزائم) روحیه مبارزه‌طلبی و جنگاوری خویش را به‌طور شایسته‌ای بازتاب داده و از این رهگذر روحیه استقامت مسلمانان افغانستان را تقویت کرده است. وی اعتقاد دارد که کلمات قاطع و برنده او علاوه بر از بین بردن نسل کافران و ظالمان، در حکم روشنایی و بوی خوش هستند که با پراکنده شدن در میان ملت افغان، روحیه صبر، استقامت و جانفشانی را در آنها می‌دمند. به کارگیری فراوان آرایه تشبیه در این بندهای شعری، به شاعر در خلق تصاویر و ابداع آنها کمک شایانی می‌کند. قمیحه در این قسمت از شعر، واژگان خود را به شمشیر برنده، آتش جاری، نور و عبیر تشبیه کرده است. همه تشبیهات به کار گرفته شده از نوع حسی بوده و بیانگر تصاویر زنده‌ای برای مخاطب است.

واکاوی تطبیقی روحیه مبارزه‌طلبی و رجزهای مقاومتی مظفری و قمیحه نشان‌دهنده آن است که هر دو شاعر از لحن حماسی و کوبنده‌ای سود جستند. با این تفاوت که قمیحه بیشتر در مقام افتخار به قدرت واژگان خود برای حریفان رجزخوانی می‌کند و از صیغه متکلم وحده بسیار مدد می‌جوید، در حالی که مظفری مخاطب را با خود همراه کرده و با کاربرست عناصر اسطوره‌ای (پور زال، هفت خوان و دیو)، فضای شعر را حماسی نموده.

۲-۲-۳- پاسداشت مقام شهیدان

ستایش مقام شامخ شهید یکی از پربسامدترین مضامین شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری است. بازتاب تجلیل قرآن از شهداء و قداست جهاد در برابر متجاوزان و اهریمن صفتان در آثار ادبی شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری جلوه‌ای ویژه دارد. مظفری این مضمون را با ذکر نام شهیدانی مانند: «عبدالعلی مزاری» و «مستری نادر» نمایان ساخته است. وی در

قصیده «سوگنامه ۳» به تجلیل و گرامیداشت جانبازی‌ها و ایثارگری‌ها «عبدالعلی مزاری» پرداخته و او را به شجاعت و بی‌باکی و بزرگ‌همتی ستوده است و این چنین می‌سراید:

«شکست جوهر فردی که شأن مردی داشت / یلی ز دایره تنگ نام و نان بیرون / هلا شما به نیرنگ و رنگ مشهورید! / نمی‌روید ز نیرنگ آسمان بیرون / نمرده است «مزاری» که مرگ بس خُرد است / به پیش همت مردی از آسمان بیرون.» (مظفری، ۱۳۹۰: ۹۸)

موضوع شهادت و اعتقاد به زنده بودن شهید یک باور دینی ریشه‌دار در اسلام است که بن‌مایه آن برگرفته از آیات قرآنی و وعده‌های الهی است. مظفری با بهره‌گیری از اندوخته‌های دینی، کلامش را پر بار می‌سازد و از مبارزان افغانستانی می‌خواهد ثابت قدم بمانند. شاعر (مرگ) را در کنار (زنده بودن) آورده و شهید را همیشه زنده نامیده است، و این اعتقاد به جاودانگی شهید بر پیشینه دینی شاعر دلالت دارد، کما اینکه در آیه ۱۶۹ سوره آل عمران چنین آمده است: (وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ). همچنانکه حضور ققنوس را نیز در ذهن خواننده تداعی می‌کند و بازخوانی این اسطوره جهنمند بیانگر زندگی دوباره افغانستان از دل رنج و اندوه و سوختن است که در راستای امیدبخشی به انسان افغانستانی در این بستر شعری نیز حضور یافته است.

سید ابوطالب در قصیده «دمبوره‌نامه» نیز همچون شعر پیشین به پاسداشت مقام رفیع شهید پرداخته و به صراحت از شهید «مستری نادر» یاد کرده است:

«هلا تاجران دل و دین و خاک! / که بادا جهان از شما پاک‌پاک / به بیداد و داد شما کافرم / ستاینده مستری نادرم / یلی در نور دیده افلاک / را / نتابیده این شرمگین خاک / را / یلانی که در عشق رسوا شدند / همان قطره‌هایی که دریا شدند.» (مظفری، ۱۳۹۰: ۱۱۲)

شاعر در شعری که برای «مستری نادر» سروده، آرزومند دنیایی است که از وجود انسان‌های منفعت‌طلب تهی باشد. او در زمانه سرشار از نفاق، دل‌بسته مرام انسان‌های پاکبازی همچون «مستری نادر» است که با شجاعت و بی‌باکی خویش راه آسمانی شدن را در پیش گرفت، زیرا شرمساری دنیوی را نمی‌توانست تحمل کند. مظفری در این سروده واژه‌های (پهلوانی) و (ایثار) را در برابر (تجارت) ذکر کرده و از این رهگذر به نکوداشت مقام و یاد و خاطره شهیدان اهتمام ورزیده و در مقابل، انسان‌های ترسو و بزدل را نکوهیده است.

جابر قمیحه در قصیده «الشهید عبدالله عزام، الفارس الذی صعده» از شهید «عبدالله عزام» با لحن و زبانی آکنده از فخر و حماسه تجلیل می‌کند. عبدالله عزام فلسطینی که مدت زمانی در دانشگاه اسلام‌آباد همکار قمیحه بود، پس از رها کردن تدریس در دانشگاه به‌همراه دو تن از فرزندان محمد و ابراهیم در شهر پیشاور پاکستان، پایگاه مجاهدین به‌شهادت رسید و قمیحه پس از شنیدن خبر شهادتش در نکوداشت منزلت ایشان پرداخت. این پاسداشت علاوه بر تجلیل از مقام والای شهید به‌طور عام، به وحدت مسلمانان و نفی تفاوت نژادی و زبانی و جغرافیایی اشاره دارد، زیرا عبدالله عزام در کشوری غیر از فلسطین به انجام فریضه جهاد پرداخت که این امر بیانگر تعهد مسلمانان به تکالیف دینی و نیز نشانگر یکپارچگی و همدردی آنان با یکدیگر است.

«یا عبدالله یا عزام / أنا أدعوک... / أنا دیک / فهل تسمعنی؟ / هل تسمع صوتی / هل تسمع؟ / فی عالمیک العلوئی الأرفع؟» (قمیحه، ۱۹۹۱: ۷۶)

«ای عبدالله، ای عزام / من تو را می‌خوانم... / تو را فریاد می‌زنم / آیا مرا می‌شنوی / آیا صدایم را می‌شنوی؟ / در جهان ملکوتی والاترت؟».

جابر قمیحه در جای دیگری از همین قصیده در توصیف رشادت‌های شهید «عبدالله عزام»

این چنین می‌سراید:

«فعالماً عرفته / یقینه بالله والکتاب والرسول / والقضاء والقدر / کموجه العبیر فی نقاوة المطر / أما الرضاء بالهوان عنده / فسقطه لا تغتفر / وفارساً عرفته / إذا عزم... / فقد هجم / وإن هجم / فقد قصم / کأنما النصر الأبی / فی حیاته قسم / وکان بینه وبين شرعه الجهاد / مثلما قرابه الرّحم.» (قمیحه، ۱۹۹۱: ۸۴-۸۵)

«او را دانشمندی یافتم / که به خداوند و قرآن و پیامبر اسلام^(ص) ایمان دارد / و نیز قضا و قدر الهی / مانند موج عبیر در پاکی باران / اما راضی شدن به خفت و خواری نزد او / لغزشی است ناآمرزیدنی / و او را سوارکاری شناختم / که اگر اراده کند... / هجوم می‌برد / و اگر

هجوم برد/ دشمن را درهم می‌شکند/ مانند پیروزی بزرگی است/ در زندگانی خویش قسم یاد کرده است/ و میان او و آیین جهاد/ نزدیکی و قربتی مثل قرابت خویشاوندی است.»

جابر قمیحه در قصیده «رحیل من غیر وداع» به توصیف مقام و منزلت والای شهید «تکثر طیفور» یکی از شاگردان خویش می‌پردازد، او تکثر را دارای چنان منزلتی می‌بیند که تنها آسمان وسعت گنجایش او را دارد:

«وَكأنْ نداءً علویاً یحدوهُ / یدنیه إلی ... / ینادیه... / من خلف الغیب/ لا تبعده عَنَّا وَتَقَرَّبْ
مَنَّا... / واتركْ هذی الأَرْضَ / لطین الأَرْضِ / عبَادِ الأَرْضِ.» (همان: ۶۴)

«و گویا ندایی ملکوتی او را حرکت می‌دهد/ و او را به ... نزدیک می‌گرداند/ او را صدا می‌زند... / از ورای غیب/ از ما دور نشو و به ما نزدیک شو... / و این زمین را رها کن / برای خود زمین / برای پرستش کنندگان زمین.»

مقایسه تطبیقی سروده‌های پیشین این نکته را روشن می‌نماید که مظفری تنها به بعد جهاد پرداخته و شهیدان را به داشتن رشادت و بی‌باکی در میداین نبرد و پاسداشت ارزش‌های اسلامی و دفاع از مرزهای میهن ستوده است، درحالی که قمیحه در کنار ستایش مقام جنگاوری مجاهدان در میداین جهاد به ذکر فضایل و مناقب آنان پرداخته و آنها را انسان‌هایی فاضل و وارسته و مؤمن و دیندار نامیده است.

۲-۲-۴- جاماندن از کاروان شهیدان

مظفری به شیوه‌های مختلف از جنگ و جانبازی شهیدان و شور آنان برای مقابله با دشمن با بیانی دلنشین و چشم‌نواز یاد کرده است. در میان مضامین پایداری او، مضمون دور ماندن از قافله شهداء و عدم حضور در میداین ایثار و فداکاری و رشک بردن به مقام معنوی آنان، جایگاه والایی را به خود اختصاص داده است. شاعر در غزلی به نام «مردی از آهن» به مقایسه خود با مجاهد شجاع و بی‌باک وطن می‌پردازد و خویشتن را در دور ماندن از فریضه مقدس جهاد سرزنش نموده و مقام والای شهیدان را سخت ستوده است، وی در این باره می‌گوید:

«از من گذر کرد دیشب، مردی از آتش، از آهن / اما نلرزید حتی یک شاخه از پیکر من / ... در سوگ آن اسپ سرکش و آن مردی از خون و آتش / آنک تو یی پر ز فریاد، اینک

منم غرق شیون / ... از یاد آن بی‌خیالی و آن دست و بال سفالی / هم رعشه افتاده بر جان، هم لرزه افتاده بر تن.» (مظفری، ۱۳۹۰: ۴۵-۴۶)

سید ابوطالب مظفری در شعر ذکر شده با کاربست فراوان آرایه کنایه در عباراتی از قبیل: (مردی از آتش) و (پراز فریاد) از رشادت و بی‌باکی شهید سخن رانده و با عباراتی مانند: (غرق شیون)، (دست و بال سفالی)، (رعشه بر جان) و (لرزه بر تن) با بیانی سراسر ادبی بر خلاف سایر غزل‌های خود که صراحت شاخصه اصلی آنها است، عدم حضور خود در میادین جهاد را با تعبیری ایمانی و کنایی توجیه می‌نماید.

جابر قمیحه نیز همچون همتای خویش مظفری بر مقام والای شهید غبطه می‌خورد. وی در قصیده «الشهید عبدالله عزام الفارس الذی صعده» به توصیف رشادت‌های شهید «عبدالله عزام» پرداخته و خود را در قیاس با وی انسانی خسته و ناتوان و سست می‌شمارد که از رسیدن به چنین مقامی عاجز است. وی در این‌باره می‌گوید:

«أما أنا / فإنتی رأیته / نحو السماء / صاعداً وراقياً / حاولت أن ألاحقه / وأدرکة / لم أستطع / فقد ذهانی اللهاث / والأعیاء / والوهن / ألسنت فی غیابة العید مرتهن / تشدتی للقاء والضیاع طینتی / مجنونة عطشی لظل زائل فی دنیتی؟» (قمیحه، ۱۹۹۱: ۸۹-۹۰)

«اما من / من او را دیدم / که به سوی آسمان بالا و بالاتر می‌رفت / تلاش کردم تا به او ملحق شوم / و به او برسم / نتوانستم / اما تشنگی مرا فریب داد / و نیز خستگی و سستی / آیا به همراه بندگان مرهون فداکاری شهیدان نیستم؟ / سرشتم مرا وابسته زمین و املاک کرده است / دیوانه و تشنه سایه فناپذیر و پستی هستم؟».

در بند ذکر شده شاعر جایگاه و مقام والای شهید را به نیکی ستوده است. وی با بهره‌گیری از اسم‌های فاعل، مانند: (صاعد)، (راقی) و (زائل) به ستایش بلندمرتبتگی و مقام رفیع شهید پرداخته است. قمیحه همچنین با کاربست واژگانی از قبیل: (الإعیاء) و (الوهن) دون‌همتی خود را سخت نکوهیده است. شاعر در مقایسه خویش با آن وجود پاک، خویشتن را به دلیل وابستگی به دنیای پرزرق‌وبرق بسیار سست و ناتوان معرفی کرده که از رسیدن به

چنین جایگاه والایی عاجز است، شاعر نیز با استفاده از شیوه استفهام انکاری به تأکید بر این موضوع اشاره دارد.

مقایسه تطبیقی شعرهای مقاومتی این حقیقت را روشن می‌کند که هر دو شاعر از عدم حضور خویش در میادین جهاد حسرت می‌خورند و از این رهگذر مقام شامخ مجاهدان را ملموس و روشن ساخته‌اند. اما نکته قابل توجه آن است که قمیحه بیانی اعتراف گونه دارد، حال آنکه مظفری بیشتر در پی توجیه عدم حضور خود در میادین جنگ است.

۲-۲-۵- دعوت به اتحاد و پرهیز از تفرقه

شاعران ادبیات پایداری همواره می‌کوشند تا در قالب الفاظ و معانی، مردم را در مرحله نخست به اتحاد و یکپارچگی و تشکیل صفوف منسجم و هماهنگ دعوت نموده و از تفرقه برحذر دارند. و سپس آنان را به جهاد در برابر دشمن متجاوز بسیج نمایند و به نوعی با بیدار ساختن حس نوع دوستی در مردم، آنها را به مبارزه با استبداد و استعمار خارجی و ظلم و طغیان فراخوانند. این فراخوانی گاه با توصیف جامعه و بیان شرایط سیاسی و اجتماعی و شرح مظلومیت رزمندگان و تقویت احساس مسئولیت در دفاع از دین و میهن و شرف همراه می‌گردد. شاعر از تفرقه و پراکندگی مردم دلزده گشته و خواهان اتحاد همه اصناف و طبقات مردم شده است، مظفری در این باره می‌گوید:

«زمستان سردی است، جان برادر! / بکش روی جاجیم فقرم پلاسی / بیا ریشه کینه‌ها را وجین کن / که دیشب نخوابیدم از ترس داسی / بیا دل بکن از چنین خواب شیرین / نمی‌بینی از شب گذشته است پاسی؟ / عبث گفته بودندمان آب و آتش / و دیگر نسازیم از این سان قیاسی / ... به رنگی که آینه افتد به دریا / تبسم کنان گفت: (هو، راکه لاسی)»^۱ (مظفری، ۱۳۹۰: ۱۵-۱۶)

سید ابوطالب مظفری در شعر ذکر شده تنهایی مردم افغانستان، فقر و مظلومیت آنها را به تصویر کشیده است. وی برای خروج از وضعیت اسفناک حاکم بر افغانستان، مخاطبان خود را به ترک کینه دعوت نموده و آنان را به اتحاد و یکپارچگی فرا می‌خواند. علاوه بر

^۱ «در پشتو یعنی بله، بده دست را». (مظفری، ۱۳۹۰: ۱۶)

این، شاعر مخاطبان خود را در از دست دادن فرصت‌ها سرزنش می‌کند. شاعر در این شعر مخاطبان خود را به ترک کینه و تشویق به وحدت، هم‌پیوستگی و هماهنگی دعوت نموده است. در ترکیب «خواب شیرین» با بهره‌گیری از آرایه حس آمیزی، غفلت و بی‌خبری مردم جامعه افغان از شرایط و اوضاع سیاسی حاکم بر عصر آنها را به ذهن متبادر می‌سازد. بند (عبث گفته‌بودندمان آب و آتش) گویا به تنوع مذهب در میان جامعه افغان که باعث پراکندگی و دوری آنان از یکدیگر شده، اشاره دارد. شاعر با کاربست الفاظی همچون: (آب) و (آتش) که کنایه از اختلاف مذهبی در میان مردم هستند، هر گونه تفرقه و اختلاف ریشه‌ای را محکوم کرده و خواهان متحد شدن همه اقشار مردم افغانستان است.

جابر قمیحه نیز همچون سید ابوطالب مظفری رسالت ادبی خویش را در دعوت مسلمانان به اتحاد و یکپارچگی در مقابل دشمنان و متجاوزان خارجی به‌خوبی انجام داده است. وی در این باره چنین می‌سراید:

یا (صِبْغَةَ اللَّهِ) اسْتَفِيقُوا وَاسْمِعُوا   نَبِضَ الشُّعُوبِ بِأَمْرِ الْقُرْآنِ:
 إِيَّاكُمْ وَ الْخُلْفَ بَيْنَ صَفْوَفِكُمْ   فَتَذُوبَ رِيحِكُمْ كَعَصْفٍ وَانِ
 ... فَلْتَقَهَرُوا النَّفْسَ الَّتِي قَدْ تَنَحَّيْ   وَتَمِيلُ لِلْبَغْضَاءِ وَالشَّنَانِ

(قمیحه، ۱۹۹۱: ۹۲)

«ای (ملت مسلمان) از خواب بیدار شوید و قرآن کریم که نبض تپنده ملت‌های مسلمان است را بشنوید که می‌گوید: / از پراکندگی صف‌هایتان پرهیزید که طوفانتان را همچون بادی سست از بین می‌برد/ باید نفسی را که به کینه و تفرقه تمایل دارد، شکست دهید».

شاعر، جامعه افغانستانی را سخت نیازمند اطاعت از تعالیم کتاب آسمانی در مورد فریضه جهاد می‌داند، تا به وسیله آن مردم با یکدیگر متحد و در برابر این توطئه‌های شوم دشمنان هشیار گردند. این سروده به نوبه خود با زبانی صریح، بیانگر تعهد این شاعر مصری، به تکالیف دینی و نیز نشانگر یکپارچگی و همدردی مسلمانان جهان با یکدیگر است. «قرآن کریم یکی از مهمترین منابعی است که شاعران و نویسندگان معاصر برای انتقال بهتر افکار و عقایدشان، از آن استفاده کرده‌اند.» (صبیادانی و بازیار، ۱۳۹۶: ۵۷)، جابر قمیحه که سرشت

وی با مفاهیم قرآنی عجین شده، در هر تعبیری نکته‌ای عارفانه نهاده است. وی در این قسمت از شعر خویش قرآن را نبض تپنده انسان‌ها می‌داند که علاوه بر روشنگری و هدایت باعث وحدت آنان در هر زمان و مکانی می‌گردد و مهم‌تر از آن پیروزی در برابر مستکبران و استعمارگران را برایشان به ارمغان می‌آورد.

مقایسه تطبیقی اشعار ذکر شده در این بخش از مقاله نشان‌دهنده آن است که سید ابوطالب مظفری در ترسیم پراکندگی مردم و دعوت آنان به یکپارچگی از تصاویر روزمره معاصر همچون: سردی زمستان و فقر و ناداری و تفرقه مذهبی فراتر نرفته است؛ حال آنکه جابر قمیحه به مدد تعابیر عارفانه و تصاویر قرآنی و تعالیم دینی و مذهبی و اسالیب ندایی و تحذیر، تفرقه و پراکندگی را نهیب‌زده و خواستار وحدت در صفوف مسلمانان شده است.

۲-۲-۶- ترویج روحیه امید و خودباوری

یکی از مضامین محوری و پربسامد شعر پایداری، تشویق مجاهدان و رزمندگان است. قرآن کریم آیات فراوانی درباره جهاد و ایثار در راه خدا ذکر کرده است و این آیات حکم واحدی را در مورد ستودن مجاهدت در راه خدا و روحیه ایثارگری و محکوم کردن متجاوزان و اشغالگران صادره کرده‌اند. رزمندگان مسلمان افغانستان با آگاهی از فرمان‌های الهی، در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل حضوری فعال پیدا کرده و شاعران هم در سروده‌های خود به ترسیم دلاوری‌ها و فداکاری‌هایشان پرداخته‌اند.

سید ابوطالب مظفری در قصیده «شکایت‌نامه ۲» به ستایش ایثار و جانفشانی رزمندگان و مجاهدان کشورش پرداخته است. شاعر در این راستا چنین می‌سراید:

«آی مادر! اسب و زین من کجاست؟ / کفش‌های آهنین من کجاست؟ / سال‌های شور و شر در پیش روست / هفت صحرای خطر در پیش روست / ... تیز کن خشم تبرزین مرا / پرکن از آینه خورجین مرا / ... باید امشب اسب‌ها را زین کنیم / زخم‌ها مان را نمک آجین کنیم.»
(مظفری، ۱۳۹۰: ۷۹-۸۰)

مظفری برای ترسیم روحیه بالای خود از شیوه گفتگو مدد جسته است. وی از طریق گفتگو با مادر خویش و با تعبیر کنایی (زین کردن اسب‌ها) از آمادگی برای مقابله با دشمنان سخن رانده و مخاطب را با خود همراه ساخته است. شاعر تجدید قوا و قیام و خیزش دوباره

را، در عین داشتن درد از شکست‌های قبلی با ذکر تعبیر کنایی (زخم‌هامان را نمک آجین کنیم) ترسیم نموده است.

جابر قمیحه نیز قصیده‌ای به نام «نشید الزحف الأفغانی» سروده که در آن مجاهدان افغانستانی را به نبرد علیه دشمنان اسلام تشویق نموده است. وی در این باره می‌گوید:

إلی کابل یا جنودَ الرسولِ   و خلوا السیوفَ تصولُ تجولُ
إلی کابل کی تفکوا الحدیدُ   عن الشعب هذا الأبی العیندُ
ویسحق لیلَ الأسی والعیبُ   ویشرق نور الکتاب المجدُ
فتزهر کل الربی والحقولُ   إلی کابل یا جنودَ الرسولُ

(قمیحه، ۱۹۹۱: ۲۴)

«پیش به سوی کابل، ای سپاهیان پیامبر اسلام^(ص) شمشیرها را رها کنید تا جولان دهند/ به سوی کابل بتازید تا بند آهنین را از این مردم خیره‌سر و لجباز جدا سازید/ تا ملت شب تیره و تار و بندگی را له کرده و نور قرآن کریم بتابد/ و همه دشت‌ها و باغ‌ها شکوفا شوند، به سوی کابل ای سپاهیان رسول اکرم^(ص) بتازید».

از دیرباز در دیدگاه ادیبان و علمای بلاغت، آرایه استعاره جایگاه ویژه‌ای داشته و از بالاترین درجه برجسته‌سازی آثار ادبی برخوردار است. «استعاره، بزرگترین کشف هنرمند، کارآمدترین ابزار تخیل و به اصطلاح ابزار نقاشی در کلام است.» (شمیسا، ۱۳۷۱: ۱۴۲)

جابر قمیحه از این هنر ادبی با کاربرت هنجارگریزی معنایی و واکاوی ذهنی مخاطب در راستای اغنای ادبی شعرش به‌وفور بهره برده است. شاعر با بهره‌گیری از اسلوب ندایی و خلق آرایه تشخیص، سپاهیان پیامبر اسلام^(ص) را استعاره‌ای مصرحه از مجاهدان افغانستانی دانسته و آنان را به هجوم بر دشمن متجاوز خارجی و مستکبران دعوت نموده است.

مقایسه تطبیقی سروده‌های مظفری و قمیحه در زمینه ترویج روحیه امید و تقویت خودباوری حاکی از آن است که مظفری در کنار تقویت روحیه امید و خودباوری مخاطبان، از خطرات و عواقب خونبار جنگ با دشمنان خبر داده و احتیاط را لازمه جنگ با متجاوزان می‌داند.

درحالی که قمیحه در فراخواندن مخاطب به مبارزه با استعمارگران جسارت و بی‌باکی کم‌نظیری دارد و ایمان به خداوند را سرلوحه کار خویش قرار می‌دهد.

۳- نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی اشعار سید ابوطالب مظفری و جابر قمیحه نشان داد که: - جلوه‌های پایداری مشترکی در اشعار دو شاعر مشاهده می‌شود که از مهم‌ترین آنها می‌توان از ترسیم رنج و محنت دوران جنگ نام برد. روحیه مبارزه‌طلبی و جنگاوری نیز خمیرمایه ادبیات پایداری هر دو شاعر است، تا آنجا که شاعران مذکور با رجزخوانی برای دشمن، ملت افغان را به مقاومت و نبرد با متجاوزان خارجی ترغیب نموده‌اند. نکته قابل توجه در این زمینه آن است که مظفری به دلیل تجربه حضور در میدان‌های جهاد و پیکار با دشمنان به صورت مستقیم، بیشتر بر شجاعت خویش و داشتن روحیه جنگاوری بالیده است، حال آنکه قمیحه در این نوع شعر بیشتر بر قدرت ادبی و تأثیر واژگانی خویش تکیه کرده است. ستایش شهید و شهادت، ستون اساسی ادبیات پایداری به‌شمار می‌رود که در اشعار هر دو شاعر تجلی و نمود دگرگونه‌ای داشته است. مظفری به پاسداشت مقام رفیع شهیدانی همانند: «عبدالعلی مزاری» و «مستری نادری» و قمیحه به نکوداشت جایگاه شامخ شهیدانی از قبیل: «عبدالله عزام» و «تکنر طیفور» پرداخته‌اند. با این تفاوت که مظفری تنها به بعد جهاد و ذکر دلاوری‌ها و جانفشانی‌های مجاهدان پرداخته اما همتای او جابر قمیحه به ذکر فضایل و مناقب شهیدان در کنار رشادت‌های آنها اهتمام ورزیده است. جاماندن از کاروان شهیدان و دوری از میدان ایثار و فداکاری نیز یکی از بن‌مایه‌های پایداری دو شاعر مذکور است. با این تفاوت که مظفری با به‌کارگیری کنایه‌های فراوان و ابهام و پیچیدگی در سخن در پی توجیه عدم حضور خود در این میادین است؛ حال آنکه قمیحه به کوتاهی خویش در این امر اعتراف نموده است و خویشتن را سخت نکوهیده است. دعوت به اتحاد و پرهیز از تفرقه و همچنین ترویج روحیه امید و تقویت خودباوری یکی دیگر از مضامین پربسامد پایداری در دو دفتر شعری مظفری و قمیحه هستند. مظفری در تقویت روحیه امید و خودباوری مخاطبان محتاط‌تر از قمیحه عمل نموده است؛ زیرا مخاطبان را از وجود خطرات و عواقب خونبار

جنگ با دشمنان و قدرت‌های استعمارگر خارجی خبر داده است؛ درحالی که قمیحه در دعوت مخاطب به مبارزه با متجاوزان جسارت و بی‌باکی بیشتری از خود نشان داده است. عوامل بسیاری در شکل‌گیری اندیشه پایداری دو شاعر نقش داشته است. مظفری از طریق آشنایی با شاهنامه فردوسی در دوران نوجوانی و تجربه حضور در میداين جهاد و چشیدن طعم غربت و دوری از سرزمین و خانواده و یاران و نیز آشنایی با فرهنگ انقلاب اسلامی ایران و هشت سال دفاع مقدس و قمیحه از طریق آشنایی با مسائل روز افغانستان و حضور در مناطق مرزی افغانستان و داشتن روابط دوستانه با برخی از مجاهدان افغانستانی، به احساس مشترکی از مؤلفه‌های پایداری درباره جهاد مردم افغانستان دست یافتند.

سید ابوطالب مظفری از عناصر طبیعی مثل: زمستان و شرایط اجتماعی مانند: فقر و نداری و تفرقه مذهبی، در ترسیم پراکندگی مردم و دعوت آنها به یکپارچگی استعانت می‌جوید؛ حال آنکه جابر قمیحه به مدد تعابیر عارفانه و تصاویر قرآنی و تعالیم دینی و مذهبی و اسالیب ندایی و تحذیر، تفرقه و پراکندگی را نهیب‌زده و خواستار وحدت در صفوف مسلمانان شده است. سید ابوطالب مظفری به اقتضای فضای حاکم بر متن، بندها را به اسطوره پیوند داده و از عناصر اساطیری شاهنامه برای ارتباط میان گذشته و حال با شکلی تازه و نمودی امروزی در جهت تقویت روحیه استقامت مجاهدان و ملت افغان بهره گرفته است. جابر قمیحه نیز از کاربست اساطیر به‌ویژه اساطیر مذهبی غفلت نورزیده است و در این میان حضور پیامبر اسلام^(ص) در شعر او در قیاس با سایر اسطوره‌ها پررنگ‌تر است. قمیحه از داشتن دوستان مجاهد و الگوپذیری از رسول اکرم^(ص) به خویشتن سخت بالیده است. درباره سبک شعری می‌توان گفت که هر دو دفتر شعری با آرایه‌های ادبی آراسته گشته‌اند؛ به طوری که تقریباً هر دو شاعر به یک میزان از آرایه‌هایی همچون: استعاره و تشبیه سود جسته‌اند؛ جز آنکه مظفری از کاربرد آرایه‌هایی همچون حس آمیزی، تضاد، تناسب و کنایه غفلت نورزیده و از آنها نیز به فراوانی بهره گرفته است. و در این میان، کنایه برای خلق تصاویر بکر و آفرینش ترکیبات تازه و نو سهم والایی را به خود اختصاص داده است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. الجبوری، کامل سلمان. (۲۰۰۳). معجم الأدباء من العصر الجاهلی حتى سنة «۲۰۰۲». جلد دوم. بیروت: انتشارات الکتب العلمیه.
۳. رزق، حمدی. (بی تا). فتح مصر؛ وثائق التمکین الإخوانیه. قاهره: انتشارات نهضه مصر.
۴. شمیسا، سیروس. (۱۳۷۱). بیان. چاپ دوم. تهران: انتشارات فردوسی.
۵. صیادانی، علی و بازیار، رسول. (۱۳۹۶). «بازخوانی رموز مقاومت در جداریه ۲۰۰۰ محمود درویش؛ بررسی روابط بینامتنی». ادبیات دفاع مقدس. دانشگاه شاهد. س ۱، ش ۱، صص ۵۵-۶۶.
۶. قمیحه، جابر. (۱۹۹۱). لجهاد الأفغان ... أغنی. چاپ اول. قاهره: انتشارات وهبه.
۷. قمیحه، جابر. (۱۹۹۷). دیوان حدیث عصری إلى أبی ایوب الأنصاری. ریاض: انتشارات العییکان.
۸. کاکایی، عبدالجبار. (۱۳۸۰). بررسی تطبیقی موضوعات پایداری در شعر ایران و جهان. تهران: انتشارات پالیزان.
۹. مظفری، سید ابوطالب. (۱۳۹۶). «اسطوره‌سازی نیاز قبیله‌ام بود». فصلنامه فرهنگی، ادبی و هنری ادبیات معاصر. س ۲، ش ۸۹، صص ۷۱-۵۶.
۱۰. مظفری، سید ابوطالب. (۱۳۹۰). عقاب چگونه می‌میرد؟. کابل: انتشارات تاک.
۱۱. موسوی گرمارودی، علی. (۱۳۸۶). باغ سنگ؛ گزیده اشعار. تهران: انتشارات تکا.